

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПУБЛІЧНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проскурня В.О.,

аспірант 3-го року навчання

Сумського державного університету

ORCID: 0009-0003-1313-2459

Проскурня В.О. Міжнародно-правові стандарти публічності судової влади та їх застосування в умовах воєнного стану.

В умовах воєнного стану особливої актуальності набуває питання забезпечення належного функціонування судової влади та дотримання міжнародних стандартів її публічності. Військова агресія створює безпрецедентні виклики для судової системи, змушуючи балансувати між забезпеченням відкритості правосуддя та гарантуванням безпеки учасників судового процесу.

У статті розглянуто міжнародно-правові стандарти публічності судової влади та особливості їх застосування в умовах воєнного стану. Аналізуються міжнародні та національні нормативно-правові акти, які регулюють питання відкритості судового процесу, включаючи Загальну декларацію прав людини, Європейську конвенцію з прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та відповідні положення національного законодавства. Визначено основні принципи публічності судового розгляду, зокрема право громадськості та засобів масової інформації на доступ до судових процесів, відкритість судових рішень та необхідність прозорості діяльності судових органів.

Окрема увага приділяється особливостям реалізації принципу публічності судового процесу в умовах воєнного стану. Розглянуто можливі обмеження відкритості судових засідань, що можуть бути зумовлені міркуваннями національної безпеки, забезпеченням охорони державної таємниці або необхідністю захисту прав учасників процесу. Аналізуються норми українського законодавства щодо правового режиму воєнного стану, які допускають обмеження публічного доступу до судових засідань у разі виникнення загрози державній безпеці чи правопорядку.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання для вдосконалення національного законодавства та судової практики щодо забезпечення публічності судової влади в особливих умовах, а також для розробки методичних рекомендацій для судів щодо організації їх роботи в умовах воєнного стану. Матеріали дослідження можуть бути корисними для науковців, практикуючих юристів, суддів та інших фахівців у сфері судочинства.

Крім того, важливим аспектом є вплив цифрових технологій на забезпечення публічності судової влади під час воєнного стану. Використання відеоконференцій, онлайн-трансляцій судових засідань та електронного судочинства сприяє дотриманню принципу відкритості правосуддя навіть в умовах обмеженого фізичного доступу до судових установ. Проте водночас постає питання кібербезпеки, захисту персональних даних та гарантування справедливого судового розгляду, що потребує подальшого правового врегулювання та адаптації судових процедур до нових реалій.

Ключові слова: публічність судової влади, міжнародне право, воєнний стан, права людини, національна безпека, судовий процес.

Proskurnya V.O. International legal standards of publicity of the judiciary and their application in martial law.

Under martial law, the issue of ensuring the proper functioning of the judiciary and compliance with international standards of its publicity is of particular relevance. Military aggression creates unprecedented challenges for the judicial system, forcing it to balance between ensuring the openness of justice and ensuring the safety of participants to the judicial process.

The article examines the international legal standards of publicity of the judiciary and the specifics of their application under martial law. The author analyses international and national legal acts regulating the issues of openness of the judicial process, including the Universal Declaration of Human Rights, the European Convention on Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights and relevant provisions of national legislation. The author identifies the basic principles of publicity of court proceedings, including the right of the public and the media to access court proceedings, openness of court decisions and the need for transparent operation of judicial bodies.

Particular attention is paid to the peculiarities of implementing the principle of publicity of court proceedings under martial law. The author examines possible restrictions on the openness of court

hearings which may be due to national security considerations, protection of state secrets or the need to protect the rights of participants to the proceedings. The author also analyses the provisions of Ukrainian legislation on the legal regime of martial law which allow for restrictions on public access to court hearings in case of a threat to state security or law and order.

The practical significance of the results obtained is that they can be used to improve national legislation and judicial practice on ensuring the publicity of the judiciary in special conditions, as well as to develop methodological recommendations for courts on how to organise their work under martial law. The materials of the study may be useful for scholars, practicing lawyers, judges and other specialists in the field of judicial proceedings.

In addition, an important aspect is the impact of digital technologies on ensuring the publicity of the judiciary during martial law. The use of videoconferencing, online broadcasts of court hearings and e-justice contributes to the principle of open justice even in conditions of limited physical access to judicial institutions. However, at the same time, the issue of cybersecurity, personal data protection and fair trial guarantees arise, which requires further legal regulation and adaptation of court procedures to the new realities.

Key words: publicity of the judiciary, international law, martial law, human rights, national security, judicial process.

Постановка проблеми. В умовах сучасних викликів, спричинених воєнними конфліктами, питання дотримання міжнародно-правових стандартів публічності судової влади набуває особливої актуальності. Відкритість правосуддя є ключовим елементом демократичного суспільства, оскільки вона забезпечує довіру громадян до судової системи, сприяє справедливості та забезпеченню верховенства права. Проте, в умовах воєнного стану постає необхідність знаходження балансу між забезпеченням прозорості судових процесів та гарантуванням національної безпеки, що вимагає відповідного нормативного врегулювання та практичних механізмів реалізації цього принципу.

Особливої уваги потребує питання правових механізмів, які дозволяють забезпечити публічність судової влади, не порушуючи при цьому прав учасників процесу та не створюючи загроз для державної безпеки. Важливо визначити межі допустимих обмежень відкритості судових засідань, враховуючи міжнародно-правові зобов'язання держави та національне законодавство. Таким чином, дослідження даної проблематики сприятиме вдосконаленню судової практики та нормативної бази для ефективного функціонування судової влади навіть у кризових умовах.

Стан опрацювання. Питання публічності судової влади та особливості її забезпечення досліджували такі вітчизняні науковці: В.В. Городовенко, який розглядав принципи судової влади в аспекті верховенства права, Л.М. Москвич, яка досліджувала питання ефективності судової системи, О.З. Хотинська-Нор, що вивчала теоретико-правові та праксеологічні засади судової реформи в Україні. Серед зарубіжних дослідників варто відзначити роботи М. Каппеллетті, який досліджував доступ до правосуддя, та Б. Футея, який аналізував розвиток демократичних засад судочинства. Однак питання забезпечення публічності судової влади саме в умовах воєнного стану залишається недостатньо дослідженим у науковій літературі, що обумовлює актуальність даного дослідження. Особливої уваги потребує вивчення практичних механізмів реалізації міжнародно-правових стандартів публічності в умовах безпекових викликів та обмежень, пов'язаних із воєнним станом.

Метою статті є дослідження міжнародно-правових стандартів публічності судової влади та аналіз їх застосування в умовах воєнного стану, а також розробка практичних рекомендацій щодо забезпечення належного рівня публічності судочинства в особливих умовах.

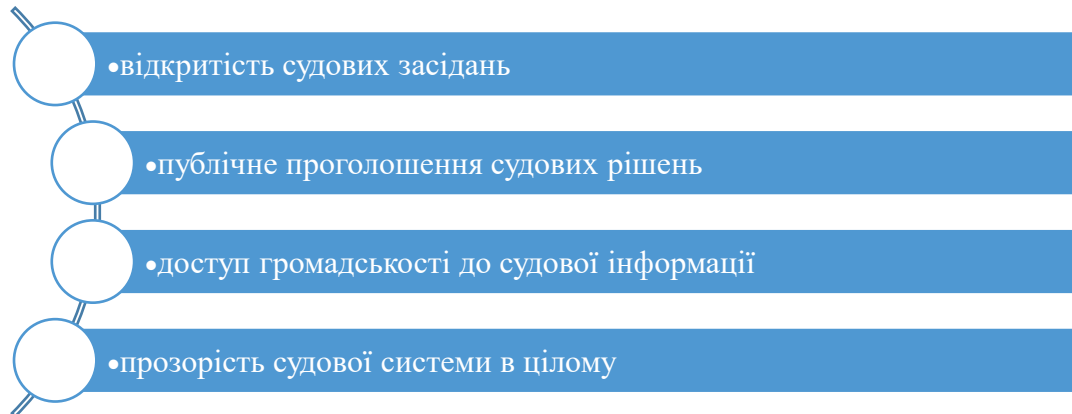
Виклад основного матеріалу. Принцип публічності судової влади є одним із наріжних каменів демократичного правосуддя, що забезпечує прозорість судових процесів та формує довіру громадськості до судової системи. У міжнародному праві цей принцип закріплений у ключових документах, таких як Загальна декларація прав людини (1948) [1], Європейська конвенція з прав людини (1950) [2], Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966) [3]. Проте в умовах воєнного стану, який запроваджено в нашій країні Указом Президента № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ, виникає необхідність встановлення певних обмежень цього принципу з метою захисту національної безпеки та підтримки громадського порядку [4].

Фундаментальні засади публічності судової влади закріплені в низці міжнародних документів. Загальна декларація прав людини у статті 10 проголошує право кожного на справедливий і публічний розгляд справи незалежним і безстороннім судом. Європейська конвенція з прав людини у статті 6 встановлює, що судові рішення проголошується публічно, хоча преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права у статті 14 також закріплює право на

справедливий і публічний розгляд справи.

Проаналізувавши зазначені документи, основними міжнародними елементами принципу публічності визначимо:

Схема 1. Ключові елементи публічності судової влади

Створено автором.

В Україні особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану регулюються спеціальним законодавством. Ключовими нормативно-правовими актами є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII [5], Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [6], а також Закон України № 2147-IX щодо особливостей здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. Ці акти встановлюють специфічні механізми забезпечення доступу до правосуддя та реалізації принципу публічності в особливих умовах.

За статистичними даними зазначених у звіті про здійснення правосуддя Верховним Судом за I півріччя 2024 року, в період воєнного стану близько 85% судів продовжують здійснювати правосуддя. При цьому значна частка судових засідань проводяться з використанням відеоконференцзв'язку, що стало ефективним інструментом забезпечення принципу публічності в умовах безпечових обмежень. У деяких випадках застосовуються обмеження щодо публічності розгляду справ, що пов'язано з необхідністю захисту національної безпеки та безпеки учасників процесу [7, с. 3].

Діаграма 1. Кількість розглянутих справ в судовому засіданні в режимі відеоконференції за I півріччя 2024 року

Джерело: створено автором на основі [7].

У практичній площині українські суди адаптували свою роботу до умов воєнного стану, запровадивши ряд інноваційних рішень. Зокрема, широко застосовується проведення судових засідань у режимі відеоконференції з використанням програми EasyCon, що дозволяє забезпечити принцип публічності навіть в умовах безпекових обмежень. Це відповідає рекомендаціям Європейської комісії з ефективності правосуддя (СЕРЕЈ) щодо функціонування судів в умовах пандемії COVID-19, які виявилися актуальними і для роботи в умовах воєнного стану [8].

Важливим аспектом забезпечення публічності є робота Єдиного державного реєстру судових рішень, який продовжує функціонувати навіть в умовах воєнного стану. Проте, відповідно до Закону України «Про доступ до судових рішень» від 22.12.2005 № 3262-IV [9], допускається обмеження доступу до окремих судових рішень з міркувань національної безпеки.

Судова система України, у таких непростих умовах продовжує працювати над забезпеченням публічності судового розгляду, незважаючи на виклики, пов'язані з війною.

Наприклад, Верховний Суд регулярно публікує на своєму веб-сайті інформацію про свою діяльність, включаючи огляди судової практики, роз'яснення законодавства та повідомлення про важливі судові рішення [10].

Водночас, існують випадки обмеження публічності судового розгляду, що зумовлено необхідністю захисту національної безпеки. Наприклад, у справах, що стосуються державної зради або диверсій, судові засідання можуть проводитися в закритому режимі.

Відповідно у часи війни публічність судових процесів зіткнулася з низкою викликів, зокрема:

❖ Судові процеси щодо військових злочинів часто проводяться в закритому режимі через необхідність захисту свідків та засекреченість матеріалів справи.

❖ В умовах окупації деяких територій забезпечення відкритих судових засідань стало неможливим, що змусило суди працювати в режимі відеоконференцій або із застосуванням обмеженого доступу.

❖ Використання цифрових технологій частково компенсувало зменшення фізичної присутності громадськості на судових засіданнях, проте залишаються проблеми з кібербезпекою та конфіденційністю даних.

Для забезпечення ефективного застосування міжнародно-правових стандартів публічності судової влади в умовах воєнного стану, необхідно:

Таблиця 1. Шляхи удосконалення забезпечення публічності судової влади в умовах воєнного стану

№ з/п	Спосіб	Значення
1.	Забезпечити транспарентність судового процесу	Судові засідання, за можливості, мають бути відкритими для громадськості та представників ЗМІ.
2.	Оприлюднювати судові рішення	Судові рішення мають бути доступними для ознайомлення, за винятком випадків, коли це суперечить інтересам національної безпеки, захисту приватного життя сторін або інтересам неповнолітніх.
3.	Підвищувати рівень правової грамотності населення	Громадяни повинні бути обізнані про свої права на публічний судовий розгляд та мати можливість отримувати правову допомогу у разі їх порушення.
4.	Забезпечити незалежність судової влади	Судова влада повинна бути незалежною від політичного впливу та тиску з боку інших гілок влади.

Джерело: створено автором.

Варто зазначити, що особливої актуальності набуває розробка чітких критеріїв обмеження публічності в умовах воєнного стану. Такі критерії мають базуватися на міжнародних стандартах та враховувати специфіку безпекової ситуації. Важливим є забезпечення прозорості процедур обмеження публічності та можливості їх оскарження.

Висновок. Принцип публічності судової влади є необхідною умовою для забезпечення демократичних стандартів правосуддя. Водночас, в умовах воєнного стану виникає потреба у певних обмеженнях цього принципу, що мають бути чітко регламентовані законодавчо та відповідати міжнародним стандартам. Важливим завданням є створення механізмів контролю за застосуванням таких обмежень для запобігання зловживанням і порушенням прав людини, також збереження балансу між забезпеченням відкритості правосуддя та гарантуванням національної безпеки. Подальший розвиток електронного правосуддя та вдосконалення механізмів дистанційного доступу до судових засідань дозволить ефективно реалізовувати принцип публічності навіть в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загальна декларація прав людини (рос/укр): Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
7. Звіт про здійснення правосуддя верховним судом за I півріччя 2024 року. *Верховний суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/zvit/1_Zvit_1_VS_pivr_2024.pdf.
8. Європейська комісія з питань ефективності правосуддя Ради Європи (СЕПЕJ). *Вища кваліфікаційна комісія суддів України*. URL: <https://old.vkksu.gov.ua/ua/mijnarodne-spivrobitnitstvo/spivrobitnitstvo-z-radou-evropi-ta-evropeyskim-souzom/ewropiejska-komisiiia-z-pitan-iefiektiwnosti-prawosuddia-radi-ewropi-cepej/>.
9. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22.12.2005 № 3262-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text>.
10. Звіти про виконання вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації». *Верховний суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/zvit_vimog/.